

سید محمد

دانشکده آموزش‌های الکترونیکی

پایان‌نامه کارشناسی ارشد در رشته حقوق جزا

مبانی کیفرشناختی جزای نقدی در قانون مجازات اسلامی

به کوشش

عبدالله جوینده

استاد راهنما

دکتر فضل‌الله فروغی

تیرماه ۱۳۹۲

به نام خدا

اظهارنامه

اینجانب عبدالله جوینده دانشجوی رشته‌ی حقوق گرایش حقوق جزا و جرم شناسی دانشکده آموزش‌های الکترونیکی اظهار می‌نمایم که این پایان نامه حاصل پژوهش خودم بوده و در جاهایی که از منابع دیگران استفاده کرده‌ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشته‌ام. همچنین اظهار می‌کنم که تحقیق و موضوع پایان نامه‌ام تکراری نیست و تعهد می‌نمایم که بدون مجوز دانشگاه دست‌آوردهای آن را منتشر ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیه‌ی حقوق این اثر مطابق با آیین نامه‌ی فکری و معنوی متعلق به دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی: عبدالله جوینده

تاریخ و امضا:

به نام خدا

مبانی کیفرشناختی جزای نقدی در قانون مجازات اسلامی

به کوشش
عبدالله جوینده

پایان نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی به عنوان بخشی از
فعالیت های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته ی
حقوق جزا و جرم شناسی

از دانشگاه شیراز
شیراز
جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی کمیته پایان نامه با درجه : عالی

دکتر فضل اله فروغی، استادیار بخش حقوق جزا و جرم شناسی (رئیس کمیته)

دکتر محمد هادی صادقی، دانشیار بخش حقوق جزا و جرم شناسی

دکتر شهرام ابراهیمی، استادیار بخش حقوق جزا و جرم شناسی

تیر ۱۳۹۲

سپاسگزاری

با سپاس از اساتید گرانقدر جناب آقایان دکتر فروغی و دکتر صادقی و دکتر ابراهیمی که در تدوین این پایان نامه مرا یاری نمودند.

چکیده

مبانی کیفرشناختی جزای نقدی در قانون مجازات اسلامی

به کوشش

عبدالله جوینده

امروزه جزای نقدی در سایه مطالعات جرم‌شناختی و کیفرشناختی بیش از پیش مورد توجه محققان حقوق جزا و سیاست‌گذاران کیفری قرار گرفته است. از زمان تصویب قانون مجازات اسلامی در سال ۱۳۷۵ نیز استفاده از جزای نقدی در کشور ما دامنه وسیع‌تری یافته است. این تحقیق تلاش کرده است به پاسخ این مسأله اساسی بپردازد که بسترهای فقهی و مبانی کیفرشناختی در تقنین، تعیین و اجرای مجازات جزای نقدی در قانون مجازات اسلامی ایران چیست؟ نتایج تحقیق حاکی از آن است که قانونگذار ایران در سایه دستاوردهای مکاتب سزاگرایی و فائده‌گرایی در تقنین مجازات‌های تعزیری و بازدارنده در باب پنجم قانون مجازات بیشتر بر حبس تأکید نموده است. با این همه رویکرد قانونگذار به ویژه با توجه به قانون جدید مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و مقررات جزایی پراکنده در خصوص جرایم اقتصادی مانند قاچاق کالاوارز یا مواد مخدر حاکی از روی آوردن به تقنین گسترده جزای نقدی به عنوان مجازات اصلی و تکمیلی است و در آن به ظرفیت جزای نقدی در بازدارندگی توجه بیشتری مبذول گشته است و از این رو در سایه دستاوردهای نظریه تحلیل اقتصادی حقوق و مکتب دفاع اجتماعی به توسعه تقنین جزای نقدی اقدام نموده است. در تعیین و اجرای جزای نقدی به نظر می‌رسد قانونگذار توجه چندانی به نظریات جرم‌شناسانه نداشته و از حیث مقابله با مجرمین به عادت (تکرار جرم) و حبس بدل از جزای نقدی با انتقاداتی مواجه است.

واژگان کلیدی - مجازات، کیفرشناسی، کیفر مالی، جزای نقدی، جریمه، مجازات جایگزین حبس، مجازات
تتمیمی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول-مقدمه
۷	مبحث اول - تعاریف و مفاهیم
۷	گفتار اول- مفهوم کیفرشناسی
۸	بند اول - تعریف کیفر و پیدایش دانش کیفرشناسی
۹	بند دوم- رابطه کیفرشناسی با سایر علوم جنایی
۱۲	گفتار دوم- مفهوم جزای نقدی در حقوق ایران
۱۲	بند اول: تعریف جزای نقدی
۱۶	بند دوم- ماهیت جزای نقدی
۱۸	بند سوم- تقسیم‌بندی مجازات‌ها در نظام کیفری ایران و جایگاه جزای نقدی
۲۴	بند چهارم- تفکیک جزای نقدی از اصطلاحات و مفاهیم مشابه
۳۰	بند پنجم- اقسام جزای نقد
۴۰	مبحث دوم- رویکردهای نظری عمده در عدالت کیفری
۴۱	گفتار اول- رویکردهای سنتی
۴۳	گفتار دوم- عدالت ترمیمی

فصل دوم - زمینه‌های کیفرشناختی در تقنین مجازات جزای نقدی

۵۰	مبحث اول - مبانی فقهی حاکم بر مجازات تعزیر و جواز شرعی جزای نقدی
۵۱	گفتار اول - موجبات فقهی اعمال تعزیر

بند اول- ارتکاب معصیت	۵۱
بند دوم- ارتکاب رفتار مفسده‌انگیز و خلاف مصالح عمومی	۵۵
گفتار دوم- جواز شرعی جزای نقدی	۶۵
گفتار سوم- مقدار و انواع تعزیر به مال در رویکردهای فقهی	۶۷
بند اول- مقدار شرعی تعزیر به مال	۶۷
بند دوم- انواع تعزیر به مال در فقه	۶۸
مبحث دوم- تقنین مجازات جزای نقدی بر اساس نظریه‌های حقوقی	۶۸
گفتار اول: سزاگرایی	۶۹
گفتار دوم- جزای نقدی در مکتب دفاع اجتماعی: جایگزینی برای حبس‌های کوتاه مدت	۷۱
گفتار سوم- هزینه اجرای مجازات و مکتب تحلیل اقتصادی کیفر جزای نقدی	۷۳
بند اول- بهینه بودن مجازات	۷۴
بند دوم- تحلیل بهینه بودن جزای نقدی در مقررات جزای	۷۶
بند سوم- مبنای سود در مقابل مبنای زیان در تعیین جزای نقدی	۷۸
مبحث سوم- مزایا و معایب تقنین جزای نقدی به عنوان مجازات	۸۲
گفتار اول- مزایای جزای نقدی	۸۳
گفتار دوم- معایب جزای نقدی	۸۵
گفتار سوم- شیوه‌های اصلاحی رفع معایب جزای نقدی	۸۷
بند اول- کاربرد از جزای نقدی	۸۸
بند دوم- رژیم روزهای جزای نقدی	۸۹
مبحث چهارم- اهداف و اصول کیفری در تقنین جزای نقدی	۹۲
گفتار اول- اهداف	۹۲
بند اول- هدف کیفر	۹۲

بند دوم- هدف مالی.....	۹۵
بند سوم- اهداف تقنین جزای نقدی در قانون مجازات اسلامی.....	۹۶
گفتار دوم- اصول حاکم بر مجازات‌ها جزای نقدی.....	۹۹
بند اول- اصل قانونی بودن.....	۹۹
بند دوم- اصل شخصی بودن.....	۱۰۲
گفتار ششم- اصل فردی کردن.....	۱۱۳
فصل سوم- مبانی کیفرشناختی تعیین و اجرای مجازات جزای نقدی	
مبحث اول- عوامل مؤثر در تعیین جزای نقدی.....	۱۱۶
گفتار اول- تشدید جزای نقدی.....	۱۱۷
بند اول- تعدد جرم و جزای نقدی.....	۱۱۷
بند دوم- تکرار جرم و جزای نقدی و مسأله مجرمین به عادت.....	۱۲۰
گفتار دوم- تغییر جزای نقدی.....	۱۲۴
بند اول- احتساب بازداشت قبل.....	۱۲۴
بند دوم: تخفیف جزای نقدی.....	۱۲۸
گفتار سوم- تعلیق جزای نقدی.....	۱۳۲
بند اول: عقاید متعارض در تعلیق جزای نقدی.....	۱۳۲
بند دوم- تعلیق جزای نقدی در قانون مجازات اسلامی.....	۱۳۴
مبحث دوم- اجرای جزای نقدی.....	۱۳۹
گفتار اول- فوریت اجرای حکم جزای نقدی.....	۱۴۰
گفتار دوم- مقامات صالح در اجرای جزای نقدی.....	۱۴۱
گفتار سوم: تقدم حق محکوم له بر وصول جزای نقدی.....	۱۴۳
گفتار چهارم- وصول جزای نقدی.....	۱۴۵
بند اول- طریقه وصول از دیدگاه مدنی.....	۱۴۵

عنوان

صفحه

بند دوم- وصول به صورت تضامنی.....	۱۴۹
بند سوم- پرداخت از طرف شخص ثالث	۱۵۰
بند چهارم- تقسیط جزای نقدی	۱۵۲
گفتار پنجم: بازداشت بدل از جزای نقدی و شیوه های معافیت از آن	۱۶۲
بند اول- بازداشت بدل از جزای نقدی	۱۶۳
بند دوم- شیوه های معافیت	۱۶۸
گفتار ششم- عوامل مؤثر در اجرای مجازات نقدی	۱۷۱
بند اول: گذشت متضرر از جرم	۱۷۲
بند دوم: جنون محکوم علیه	۱۷۵
بند سوم: فوت محکوم علیه.....	۱۷۶
بند چهارم: عفو	۱۷۸
نتیجه گیری	۱۸۰

فهرست منابع

منابع فارسی	۱۸۵
منابع عربی	۱۹۰
منابع انگلیسی	۱۹۲

فصل اول

مقدمه

الف - مسئله تحقیق

استقرار قانون در هر جامعه‌ای بر پیش‌بینی ضمانت‌های اجرایی موثر مبتنی است. امروزه تأثیرات توسل به شیوه قدیمی تنبیه بدنی مجرمین و قانون‌شکنان مورد تردیدهای جدی قرار گرفته و افکار تازه با احتیاجات نوین وضع کیفرها را تغییر داده است. مجازات‌ها در سایه دستاوردهای علوم کیفرشناسی، جرم‌شناسی و جامعه‌شناسی جرم تنوع چشم‌گیری یافته‌اند و تفکرات اصلاحی، دیگر گزینش بی‌ضابطه کیفرها را برای هر جرمی نمی‌پذیرد. اکنون مجازات‌های نرم‌تر و در عین حال مؤثرتر و مفیدتر میدان عمل وسیع و اهمیت شایانی یافته‌اند. جزای نقدی به عنوان ضمانت اجرای بسیاری از جرایم و حتی در نقش مجازاتی جانشین در زمره این مجازات‌هاست که روز به روز استفاده از انواع مختلف آن در سیستم قضایی همه کشورها گسترده‌تر می‌شود. زیرا از سویی با اجرای آن دولت منتفع می‌گردد و از دیگر سو به عنوان ضمانت اجرای برهم زدن نظم عمومی ابزاری است در دست مقنن تا از نقش کیفرکنندگی آن در مقام نوعی اعمال بازدارندگی بهره‌برد. چنین قابلیت دوگانه‌ای خاص جزای نقدی است و بدین لحاظ مباحث علمی فراوانی را در سطح دنیا بین حقوقدانان و جرم‌شناسان برانگیخته، بطوری که حتی در ماهیت آن تشکیک‌ها و مجادلات علمی بسیار است^۱. مبانی کیفرشناختی جزای نقدی و به طور کلی ماهیت آن به گونه‌ای است که در مقایسه با سایر مجازات‌ها جزای نقدی متمایز می‌گردد. در سیستم قضایی ایران نیز توسل به جزای نقدی به عنوان نوعی از مجازات‌های بازدارنده یا تعزیری در عمل کاربرد فوق‌العاده‌ای یافته است. مجوز اعمال آن به عنوان مجازات بدل از حبس بر این گستردگی می‌افزاید. با این کاربرد وسیع اما مبانی کیفرشناختی آن در حقوق ایران کدامند و به طور کلی بهره‌گیری از مجازات جزای نقدی در ایران بر کدام اصول و

^۱ - بولک، برنار. کیفرشناسی، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، ناشر علمی و فرهنگی مجد، اسفند ۱۳۷۲، صص ۵۵ - ۵۸

مبانی قانونی یا فقهی یا علمی تکیه کرده است؟ و عوامل تأثیرگذار در تعیین و اجرای مجازات جزای نقدی در نظام حقوقی جزایی ایران کدامند؟ در پرداختن به موضوعات حقوق جزا در ایران بحث ریشه‌ها و مبانی کیفرشناختی مجازات‌ها مورد غفلت قرار می‌گیرد. پژوهش‌های پیشین در این باره جزای نقدی را از حیث ابهامات قانونی و چالش‌های ناشی از اجرای این مجازات مورد بررسی قرار داده و به بحث ریشه‌های کیفر شناختی آن توجه نگردیده است. لزوم توجه به این مبانی از ضرورت انکارناپذیر شناخت این مبانی در امر قانون‌گذاری و تعیین سیاست‌های جزایی کشور نشأت می‌گیرد. این پژوهش می‌کوشد مبانی کیفرشناختی جزای نقدی را در قانون مجازات ایران مطالعه نموده مورد مذاقه قرار دهد و مجادلات پیرامون ماهیت و اصول حاکم بر اعمال جزای نقدی به عنوان نوعی مجازات را بررسی نموده بسترهای فقهی و مبانی قانونی آن در ایران را با توجه به قوانین داخلی تبیین نماید و عوامل کیفر شناختی مؤثر در تقنین، تعیین، و اجرای مجازات جزای نقدی را در قانون مجازات اسلامی ایران مورد مطالعه قرار دهد.

ب- سابقه علمی

در ایران مجازات جزای نقدی کمتر به لحاظ شناخت مبانی کیفرشناختی آن مورد توجه محققین و حقوقدانان قرار گرفته است. غالب پژوهش‌ها بر ماهیت حقوقی جریمه‌های اداری و انتظامی، مقایسه جزای نقدی به عنوان نوعی مجازات با محکومیت‌های مالی تمرکز نموده‌اند و یا ضمن بررسی مجازات حبس به عنوان موضوعی فرعی جزای نقدی به عنوان بدل از حبس مورد توجه قرار گرفته است. در زیر به پژوهش‌های مرتبط اشاره می‌نماییم و در راستای اهداف تحقیق حاضر به نقد و بررسی آن‌ها می‌پردازیم:

علی برادران در پایان‌نامه خود با موضوع "بررسی حبس بدل از جزای نقدی و محکومیت مالی" موضوع جزای نقدی را در ارتباط با مجازات حبس از این حیث مورد توجه قرار داده است که در صورت عدم پرداخت جزای نقدی و محکومیت‌های مالی حبس به عنوان مجازات جانشین تعیین می‌گردد. محور توجه نویسنده در این پایان‌نامه بر جانشینی حبس به عنوان مجازات‌های مالی است. فلذا علاوه بر اینکه به مبانی و ماهیت جزای نقدی مستقلاً نمی‌پردازد به نفس این تبدیل در قوانین و مقررات داخلی بیشتر عنایت دارد.

مهدی رست در پایان نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان "بررسی مجازات جریمه در سیاست جنایی ایران" جزای نقدی را در قوانین و مقررات فعلی ایران مورد بررسی قرار داده و در صدد پاسخ به این پرسش بوده است که قانونگذار در سیاست‌های جزایی ایران چه جایگاهی برای جریمه به عنوان مجازات قائل گردیده و اختیار اعمال جریمه‌های مالی از سوی نهادهای اداری و غیر قضایی بر چه مبانی قانونی استوار است. وی در فصل اول پژوهش خود صص ۱۲-۱۶ و در قسمت تعاریف و مفاهیم جریمه‌ها به ذکر انواع آن پرداخته و به جزای نقدی به عنوان مفهومی مترادف با جریمه‌های مالیاتی و انتظامی اشاره نموده است. در فصل سوم تحقیق، بخشی از توجه ایشان به توصیف قوانین و مقررات فعلی ایران در زمینه جزای نقدی قرار گرفته و اصول و مبانی کیفر شناختی حاکم بر مجازات جزای نقدی مورد غفلت واقع شده است.

حسن مراد رودخانگی، در پایان نامه ای با عنوان "جرم شناسی احکام جزای نقدی"، که در سال ۱۳۸۹. در دانشگاه پیام نور انجام و دفاع گردیده موضوع جزای نقدی را از منظر احکام اصدار یافته دادگاه‌ها در این باره مورد نقد قرار داده و تلاش کرده است تا به تحقیق خود جنبه عملی و میدانی دهد. وی در پژوهش خود احکام اصدار یافته دادگاه‌ها با تعیین مجازات جزای نقدی را مورد بررسی قرار میدهد و آنها را بر اساس مبانی جرم‌شناسی مورد نقد و بررسی قرار میدهد. هدف ایشان بررسی روال قضایی بوده فلذا به موضوع مبانی کیفر شناختی جزای نقدی در قانون مجازات به صورت بحثی نظری ننگریسته است.

بهروز تقی‌خانی در رساله دکتری خود با عنوان «مجازات غرامت در حقوق ایران» بحث جریمه نقدی و جزای نقدی را با توجه به قوانین و مقررات قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴ نگاشته و با وجود اینکه بحث نسبتاً مفصلی در مورد مجازات جزای نقدی در قانون پیش برده از بررسی مبانی کیفرشناختی آن غفلت نموده است.

در کتب حقوق جزای عمومی نیز به بحث جریمه نقدی به عنوانی نوعی از مجازات‌های بازدارنده توجه مختصری شده و غالباً از چند صفحه فراتر نرفته است.^۱ مقالات کوتاه و تحلیل‌ها در مجلات داخلی نیز اغلب به جزای نقدی به عنوان نوعی مجازات بازدارنده جایگزین توجه

^۱ - گلدوزیان، ایرج؛ **بایسته‌های حقوق جزای عمومی** (۲-۱-۳)، تهران: نشر میزان: نشر دادگستر، ۱۳۷۸. اردبیلی، محمدعلی، **حقوق جزای عمومی**، تهران: نشر میزان: نشر دادگستر، ۱۳۸۷. نوربها، رضا. **زمینه حقوق جزای عمومی**، تهران: کتابخانه گنج دانش: دادآفرین، ۱۳۸۵. ولیدی، محمدصالح؛ **حقوق جزای عمومی**، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۷۱.

نموده^۱ یا به عنوان مجازاتی بدل از حبس مطالعه شده و یا ماهیت حقوقی جریمه نقدی در نظام مالیاتی بحث گردیده است. فلذا شناخت مبانی کیفری جزای نقدی در تحقیقات در حوزه حقوق جزایی ایران مغفول مانده است.

ج- اهداف تحقیق

هدف کلی:

مطالعه و تبیین مبانی کیفرشناختی جزای نقدی به عنوان نوعی مجازات در قانون مجازات اسلامی ایران هدف اصلی تحقیق حاضر است.

اهداف جزئی:

بررسی مبانی شرعی و فقهی مجازات جزای نقدی

تبیین عوامل مؤثر بر اعمال مجازات جزای نقدی در قانون مجازات اسلامی

بررسی مبانی مؤثر در اجرای مجازات جزای نقدی

تفکیک جزای نقدی از جریمه‌ها و جبران خسارات مدنی

بررسی مبانی اعمال جزای نقدی به عنوان نوعی مجازات جایگزین حبس در نظام جزائی

ایران

د- انگیزه انتخاب موضوع

روز به روز گرایش به استفاده از مجازات‌های مالی مانند جزای نقدی در حقوق کشور ما بیشتر می‌شود و در مورد تأثیر آن بر کاهش جرایم و جلوگیری از بسط خشونت در جامعه بحث می‌شود اما مبانی کیفرشناختی جزای نقدی که مصدر و منبع قانونگذاری خواهند بود مورد غفلت محققان حوزه حقوق در ایران قرار گرفته است. نویسندگان کتب حقوق جزائی نیز یک یا چند صفحه را بیشتر اختصاص به این موضوع نداده‌اند. با نگاهی اجمالی به قوانین تازه تصویب، فزونی این کیفر بر سایر مجازات‌ها مشاهده می‌شود. با این وجود، قانونگذار مقررات حاکم بر آن را بیان نداشته است. اگر چه مواردی در این خصوص به طور پراکنده در لابلای

^۱ - شهباز، مرتضی " جستاری در جایگزینی متقابل دو مجازات زندان و جزای نقدی، دادرسی، بهمن و اسفند ۱۳۸۶، شماره ۶۶. قهرمانی، عسگر، " تبدیل اجباری حبسهای کوتاه مدت به جزای نقدی"، دادرسی « فروردین و اردیبهشت ۱۳۸۰ - شماره ۲۵.

قوانین جزائی دیده می‌شود؛ اما این مقررات ابهام و اجمال حاکم بر این مجازات‌ها را از حیث اعمال و اجرای آن نمی‌زداید.

و- روش و محتوای تحقیق

مطالعه حاضر یک پژوهش توصیفی، تحلیلی خواهد بود، روش این تحقیق همانند غالب تألیفات حقوقی روش کتابخانه‌ای است. که با استفاده از تکنیک فیش‌برداری مطالب و داده‌های مربوط جمع‌آوری می‌گردد. هر جا که لازم باشد به رویه قضائی، بخش‌نامه‌ها و آئین‌نامه‌ها استناد می‌شود. از نظریه علمای حقوق حسب جایگاه خود در منابع حقوقی برای تفسیر و توضیح درست قوانین مربوطه و آگاهی بر معنای حقیقی قانون مجازات اسلامی در حوزه مجازات‌های بازدارنده و به طور خاص جزای نقدی استفاده می‌شود. نظریه‌های جهانی پیرامون مجازات جزای نقدی و تأثیری را که بر قانونگذار ایران در تعیین این نوع مجازات نهاده است مورد مطالعه قرار می‌دهیم. مبانی کیفر شناختی آن از لابلای کتب فقهی و نظرات فقهی حول مجازات‌های بازدارنده مطالعه و گردآوری گشته است. بطوری که سعی گردیده با بهره‌گیری از منابع موجود، سراسر این تحقیق از توصیف و تحلیل خالی نباشد.

محتوای این تحقیق در قالب یک مقدمه و سه فصل و نتیجه‌گیری نهایی ارائه شده است. فصل اول کلیات تحقیق را ارائه می‌دهد شامل دو مبحث است که در مبحث اول تعاریف و مفاهیم اساسی تحقیق از جمله کیفر شناسی و جزای نقدی تشریح شده است و در مبحث دوم کلیاتی در باب نظریه‌های عمده در باب عدالت کیفری آمده است. فصل دوم تحقیق با عنوان "سیاست کیفری در تقنین مجازات جزای نقدی" در چهار مبحث ارائه شده است که مبحث اول از منظر رویکردهای فقهی جواز شرعی جزای نقدی را مورد بررسی قرار داده مبحث دوم تقنین جزای نقدی را بر اساس نظریه‌های حقوقی تبیین نموده است، در مبحث سوم مزایا و معایب تقنین جزای نقدی به عنوان نوعی مجازات مورد بررسی قرار گرفته است. و مبحث چهارم اهداف و اصول کیفری را در تقنین جزای نقدی ارائه کرده است.

فصل سوم تحقیق نیز سیاست کیفری در تعیین و اجرای مجازات جزای نقدی را مورد توجه قرار داده است. و در مبحث اول زمینه‌های مؤثر در اجرای جزای نقدی بحث شده و در مبحث دوم به اجرای جزای نقدی از این حیث توجه شده است.

طرح مطلب

بسط مفاهیم اصلی تحقیق از طریق تعریف واژگان تحقیق، توصیف وابسته های آن، تقسیم بندی ها و تمییز آن از مفاهیم مشابه در کنار مبانی نظری که زمینه های بحث را آماده میکند جهت ورود به مباحث اصلی در فصول بعد ضروری می نماید. این مهم در تحقیق حاضر از طریق دو مبحث دنبال می شود مبحث اول به دو مفهوم اصلی تحقیق یعنی «کیفرشناسی» و «جزای نقدی» می پردازد و طی آن تعاریف اصطلاحی و تخصصی آنها، حوزه های شمول آنها و رابطه آنها با مفاهیم مشابه و وجوه تمایز آنها شرح داده می شود. اینکه کیفرشناسی چه حوزه ها و شاخه ای از سیاست جنایی را مورد مطالعه قرار میدهد و در این پژوهش چه گستره مفهومی را در برمیگیرد و اینکه جزای نقدی چیست و با چه معیارهایی از مفاهیم مشابه در حقوق مدنی و عمومی مجزا میگردد عمده سؤالاتی است که در این مبحث پاسخ داده می شوند. مبحث دوم تحقیق به مبانی نظری موضوع توجه میکند و در آن چارچوب های نظری و تئوری هایی را ارائه می دهد که از خلال آنها بحث در فصول بعدی پیش خواهد رفت.

مبحث اول - تعاریف و مفاهیم

تعاریف و مفاهیم دو اصطلاح اصلی تحقیق یعنی کیفرشناسی و جزای نقدی در این مبحث ارائه خواهد شد هر یک از این اصطلاح ها شاخه ها و تقسیم بندیها و گستره خاصی دارند که در بند های جداگانه مورد توجه قرار میگیرد.

گفتار اول - مفهوم کیفرشناسی

مفهوم کیفرشناسی را باید در یک روند تاریخی از تحول کیفر و هدف به کارگیری کیفر توضیح داد با توجه به اینکه ما اندیشه ها و مکاتب حقوقی که به ظهور و توسعه حقوق کیفری مدرن انجامید را در مبحث دوم مفصلاً بحث می نماییم در اینجا به ذکر تعاریف دانش کیفرشناسی و توضیح رابطه آن با علوم دیگر جنایی بسنده می شود.

بند اول - تعریف کیفر و پیدایش دانش کیفرشناسی

کیفر در لغت به معنای پاداش کار نیک و بد، جزا و مجازات بوده^۱ و از نظر عرفی مترادف تنبیه است. مفهوم کیفر دارای سابقه و قدمتی طولانی است و «به قدمت بشر می‌توان از آن گفت و گو کرد»^۲ کیفر را به طور کلی «واکنش جامعه در مقابل فعل ضد اجتماعی که به وسیله‌ی قانون جرم شناخته شده است» تعریف می‌نمایند^۳ و در اصطلاح علمی و فنی تاوان عمل ضد اجتماعی ارتکاب یافته است که تحمیل این تاوان همزمان دارای یک هدف اخلاقی و فائده-گرایانه نیز هست»^۴. تعریف اخیر از کیفر، آن را بر اساس اهداف و انگیزه‌های به کارگیری آن می‌شناساند که هدف اخلاقی بر سزادهی مجرم و هدف فائده‌گرایانه بر اصلاح و بازسازی مجرمان تأکید دارند. انتخاب هر یک از این اهداف و شیوه مطلوب رسیدن به این اهداف و اینکه کیفر چگونه و با چه هدفی برگزیده شود و چگونه اعمال گردد خود شاخه مجزا در علوم سیاست جنایی پدید آورد که «کیفرشناسی»^۵ نام گرفت. پس از لغو مجازات‌های اولیه که غالباً بر تنبیه بدنی و اجبار به انجام کارهای مشقت‌آور استوار بود مجازات سالب آزادی در زرادخانه کیفری غالب کشورهای جهان به عنوان مجازات غالب و اصلی برگزیده شد و مورد استفاده گسترده قرار گرفت. در حالی که در ابتدا مجازات زندان جنبه ارعابی و تحمیل زجر و شکنجه روحی داشت.^۶ اما کم‌کم یک نوع هدف اصلاحی نیز در مورد مجرمین مورد نظر واقع شد و «علم اداره زندان‌ها»^۷ متولد گردید که به تحقیق و مطالعه پیرامون بهترین روش سازماندهی اجرای مجازات‌ها در محیط بسته زندان می‌پرداخت تا کیفر سالب آزادی بتواند به نحو احسن رسالت‌های مختلف محوله را نسبت به محکومان ارائه دهد.^۸ بدین ترتیب ابتدا مطالعه مجازات‌ها تنها در قالب علم زندان مطرح بود. با گذشت زمان و بسط و گسترش دامنه علوم جنایی از سویی و توجه به حیثیت و کرامت انسانی محکومین از سوی دیگر هم علم «اداره زندان‌ها» و هم «عنوان» آن مورد انتقاد متخصصین علوم جنایی قرار گرفت. راه‌های جدید اصلاح و تربیت

^۱ معین‌فرهنگ فارسی، تهران، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، چاپ پانزدهم، ۱۳۷۹، ص ۹۳۱.

^۲ نوریها، رضا، زمینه حقوق جزای عمومی، کانون وکلای دادگستری، چاپ دوم، ۱۳۷۵ ص ۳۸۷.

^۳ اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، تهران: میزان، ۱۳۷۷، ص ۴۵.

^۴ بولک، برنار، کیفرشناسی، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران، انتشارات مجد، ۱۳۸۴، ص ۲۹.

^۵ -Penology

^۶ صلاحی، جاوید، کیفرشناسی و دیدگاه‌های جدید، تهران: انتشارات میزان، ۱۳۸۶، ص ۳۰.

^۷ -Science Penitentiaire

^۸ بولک، پیشین، ص ۳۶

محکومین پیشنهاد و ابداع گردید که محرومیت‌ها و تضيیقات اجتماعی برای محکوم اعمال مینمود و به مجازات‌های اجتماعی معروف شد. تمامی مجازات‌ها در حیطه مطالعه قرار گرفت و به تدریج اصطلاح «علم اداره زندان» مورد انتقاد بسیار قرار گرفته عبارت «کیفرشناسی» پیشنهاد گردید. در برخی تعاریف کنونی از دانش کیفرشناسی همچنان مطالعه نحوه اجرای مجازات سالب آزادی زندان به عنوان محوری اصلی در کیفرشناسی مدنظر قرار می‌گیرد. لغت- نامه انگلیسی آکسفورد تحت تأثیر این سابقه کیفرشناسی را «علم مطالعه مجازات و اداره زندان» تعریف می‌کند.^۱ برخی نویسندگان ایرانی نیز کیفرشناسی را در مقابل جرم‌شناسی قرار داده و آنرا شامل مطالعه‌ی انواع مجازات‌ها و اقدامات تأمینی، نحوه‌ی اجرا و تطبیق دادن آنها با شخصیت زندانیان می‌دانند.^۲ اما با توجه به اینکه امروزه موضع کیفرشناسی گستره بسیاری یافته و همه انواع مجازات‌ها را در برمی‌گیرد باید آن را عبارت بدانیم از شناسایی ضمانت اجراهای کیفری و بیان تمامی ضمانت اجراهای موجود قانونی و همچنین بررسی تحولات و سنجش کارایی آنها بر حسب نوع محکومان و روش‌ها و مسائل مختلف مربوط به اجرای آنها. با این تعریف علم کیفرشناسی با سه مرحله از مراحل کیفر سر و کار دارد:

(۱) کیفر در مرحله قانون‌گذاری که همان شیوه‌ی وضع و تدوین قوانین و مقررات مربوط به کیفر می‌باشد.

(۲) کیفر در مرحله تعیین و صدور حکم می‌باشد که مربوط به نحوه تعیین مجازات و محکومیت به آن در هر پرونده‌ی خاص می‌باشد.

(۳) کیفیت و روشهای اجرا و اعمال ضمانت اجرای کیفری است.

این تقسیم بندی کیفر از تقنین تا اعمال آن در قبال محکوم در مطالعه کیفرشناختی حاضر به عنوان چارچوبی کلی مورد توجه قرار خواهد گرفت.

بند دوم - رابطه کیفرشناسی با سایر علوم جنایی

رابطه کیفرشناسی با سایر علوم جنایی آنچنان نزدیک است که برخی معتقدند علم کیفرشناسی رشته مستقلی نیست. اما اینکه کیفرشناسی رشته‌ی مستقلی است یا نه نیازمند اینست که

^۱ تاریخ بازدید ۱۳۹۲/۲/۱۱ <http://en.wikipedia.org/wiki/Penology>

^۲ صفاری، علی، کیفرشناسی: تحولات، مبانی و اجرای کیفر سالب آزادی، چاپ نهم، تهران، انتشارات جنگل، ۱۳۸۹، ص ۲۱.

کیفرشناسی و رابطه‌ی آنرا با سه رشته اصلی از علوم مرتبط با مجازات مورد بررسی قرار بدهیم که این علوم عبارتند از، جرم‌شناسی، جامعه‌شناسی کیفری و حقوق جزا.

۱- رابطه جرم‌شناسی و کیفرشناسی

بعضی از دانشمندان، کیفرشناسی را بخشی از جرم‌شناسی می‌دانند^۱ در فرانسه سابقاً تفاوتی میان این دو رشته قائل نمی‌شدند و در آمریکا این تفکر که کیفرشناسی بخشی از جرم‌شناسی است هنوز هم وجود دارد.^۲ اما غالب نویسندگان اهل فن کیفرشناسی را به‌طور کلی از جرم‌شناسی مستقل می‌دانند و معتقدند موضوع این دو شاخه از علوم جنایی متفاوت است. موضوع مطالعه جرم‌شناسی «علت‌یابی فعل مجرمانه» است در حالی که کیفرشناسی از درمان جنایی، حقوق و فن اجرای کیفر بحث می‌کند و سعی می‌کند تمرینی را که برای رسیدن به آن اهداف باید ترسیم شود، مطالعه نماید.^۳

به رغم این که جرم‌شناسی از کیفرشناسی کاملاً مستقل است، اما با یکدیگر رابطه‌ای تنگاتنگ نیز دارند و آن رابطه این است که کیفرشناسی بدون جرم‌شناسی نمی‌تواند بهترین راهکارها را برای سیاست کیفری ارائه دهد؛ زیرا هدف نخست از سیاست کیفری این است که مشخص گردد چگونه جامعه باید با بزهکار برخورد نماید و این در زمانی معلوم می‌گردد که شرایط زمانی و مکانی بزهکار در ارتباط با ارتکاب بزه مشخص شود، تا بر آن اساس آن با بزهکار از نظر مجازات رفتار نماید و از طرف دیگر، جرم‌شناسی نیز از کیفرشناسی می‌تواند کمک بگیرد؛ زیرا کیفرشناسی افراد مختلفی از بزهکاران را در اختیار جرم‌شناسی قرار می‌دهد تا بتواند اوضاع و احوال آنان را بررسی کرده و از علل و اسباب ارتکاب بزه درباره آنان تحقیق نماید.

۲- رابطه کیفرشناسی با جامعه‌شناسی کیفری

جامعه‌شناسی کیفری علمی است که شرایط جامعه‌شناختی تولد، گسترش و چگونگی پذیرش اشکال مختلف واکنش اجتماعی علیه بزه و نیز آثار اجتماعی و تصورات مردم از آنها

^۱ - ساترلند؛ اصول جرم‌شناسی نقل از صفاری، علی، کیفرشناسی، پیشین، ص ۲۸.

^۲ - گسن ری‌موند، مقدمه‌ای بر جرم‌شناسی، ترجمه مهدی کی‌نیا، تهران، انتشارات علامه طباطبایی، ۱۳۷۰، ص ۷-۱۰.

^۳ - همان، ص ۱۲.